

ΜΕΤΑΞΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΜΑΖΙΚΗΣ ΑΛΓΟΡΙΘΜΟΠΟΙΗΣΗΣ – ΓΛΩΣΣΑ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ, ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Θεόδωρος Παπαϊωάννου

Υπεύθυνος Ακαδημαϊκών Θεμάτων στο Study in Greece

theopap@studyingreece.edu.gr

Περίληψη

Ανοιχτός ορίζοντας και λαβύρινθος, η εποχή μας – εποχή του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, του εκδημοκρατισμού της γνώσης και του κατασκοπευτικού καπιταλισμού, της άμεσης πρόσβασης στην πληροφορία και της άλλο τόσο εύκολης χειραγώγησης, ερεθίζει, προκαλεί ή/και απειλεί το ανθρώπινο πρόσωπο, καλώντας το να στοχαστεί τη μετα-πραγματικότητά του και να εφεύρει ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο – το κοινωνικό συμβόλαιο του *Ψηφιακού Διαφωτισμού*. Η πρόσληψη εννοιών όπως αυτές της γλώσσας και της ελευθερίας έκφρασης, αποδομείται και θαμπώνει στους καθρέπτες των ψηφιακών ναρκίσεων. Μήπως, τελικά, το αίτημα και σε αυτή τη – μετά τη μετανεωτερικότητα – συνθήκη είναι η επανεύρεση του ανθρώπινου προσώπου και η κατάφασή του μέσω της εκ νέου σύλληψης τη γλώσσας; Μίας γλώσσας – *δέσποινας του Λόγου* – που προάγει την ελευθερία του ανθρώπου, προσφέροντάς του το προνόμιο της αυθεντικής έκφρασης μέσω της ποίησης, προστατεύοντάς τον, με αυτόν τον τρόπο, από την απειλή της ακύρωσής του μέσα στους δαιδάλους της μαζικής αλγοριθμοποίησης;

Λέξεις Κλειδιά: Διαδίκτυο, κατασκοπευτικός καπιταλισμός, νέος λόγος, εικονική πραγματικότητα, Ψηφιακός Διαφωτισμός, πρόσωπο, έκφραση

Η παρούσα εισήγηση, φανερώνοντας διάφορες εκφάνσεις-πρόσωπα του ψηφιακού κόσμου, θίγει ορισμένα από τα πιο θεμελιώδη ζητήματα που αφορούν την προσωπική και κοινωνική ύπαρξη του ανθρώπινου όντος μέσα στους κόλπους του. Το φάσμα των πεδίων εκδήλωσης της διφυούς υπόστασης και της αμφιλεγόμενης επίδρασης της ψηφιακής τεχνολογίας που μελετώνται και παρουσιάζονται, εκτείνεται από το κοινωνικοπολιτικό έως το αμιγώς υπαρξιακό, και το πυρηνικό για το άτομο, την κοινωνία και τον πολιτισμό ζήτημα της γλώσσας.

Παρατίθενται αποσπάσματα από τα βασικά πεδία:

1. Εκδημοκρατισμός της γνώσης και κατασκοπευτικός καπιταλισμός

Ο εκδημοκρατισμός της γνώσης μέσω της φθηνής και άμεσης πρόσβασης στον ωκεανό της ψηφιοποιημένης πληροφορίας, και η διευκόλυνση της επικοινωνίας μέσω της κατάργησης των χωροχρονικών ορίων είναι, μεταξύ άλλων, αγαθά που προσφέρει ο διαδικτυακός κόσμος και που αξίζουν στην ανθρωπότητα να τα απολαμβάνει. Ωστόσο, τα διάφορα μέσα της σύγχρονης τεχνολογίας, λόγω των χαρακτηριστικών και του τρόπου λειτουργίας τους, καθιστούν δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ της διαχείρισης τους από τον άνθρωπο – χρήστη και της χειραγώγησής του από αυτά ή μέσω αυτών.

Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός, με τους έξυπνους αλγορίθμους του, αποσκοπεί μεν στο κέρδος κάποιων πολυεθνικών, αλλά και το υπερβαίνει, διειδύοντας στον υπαρξιακό πυρήνα του ανθρώπου – χρήστη. Παρακολουθώντας τις επιλογές μας μέσω των clicks και των likes μας σε κάθε τομέα της ψηφιακής μας βιωτής, μας ψυχαναλύει, διαβάζει τη συμπεριφορά μας, την προβλέπει και, από ένα σημείο κι έπειτα, είναι σε θέση να την προκαλεί, χειραγωγώντας μας Zboff (2019).

2. Το ανθρώπινο πρόσωπο στο νεφέλωμα της μετα-πραγματικότητας

Στη μεταμοντέρνα σφαίρα, η διαύγεια της επιστημονικής αλήθειας συναντά το νεφέλωμα της τεχνητής ψευδαίσθησης, και η καθαρή γνώση – που οδηγεί στη χειραφέτηση, συνυπάρχει με την ανεξέλεγκτη πληροφορία – που ευνοεί τη χειραγώγηση.

Ωστόσο, ο κόσμος του διαδικτυακού νεφελώματος, κυοφορεί μέσα στο πολυδαίδαλο γενετικό του υλικό και το απεριόριστα διαυγές. Το σύστημα υπακούει σε μία λογική, αλλά δεν είναι ενιαίο. Μήπως η παγκόσμια πολιτική, Αξελός (1990), πλανάται όταν καταστρώνει το πλάνο της εγκατάστασης και της εμπειρικής κατάκτησης της παγκοσμιότητας του κόσμου; Το πολιτικό πεπρωμένο της πλανητικής εποχής – αποπεράτωση της νεώτερης εποχής – δεν σημαίνει καθόλου τόσο ομόφωνα την παρακμή της Δύσης του Σπένγκλερ. Ξεπερνώντας τις αυταπάτες της προόδου του Σορέλ, δεν οδηγεί μονόπλευρα ούτε στον νέο μεσαίωνα του Μπερντιάεβ, ούτε στον θαυμαστό καινούριο κόσμο του Χάξλεϋ ή στο 1984 του Όργουελ.

Ο άνθρωπος, πλάσμα της φύσης και του Λόγου, έργο του Κόσμου και του δικού του κόσμου, το αντικείμενο – ομιλούν απόσπασμα του Κόσμου και έλλογο υποκείμενο – δημιουργός του δικού του κόσμου, που διαμορφώνει τον εαυτό του αντικειμενοποιώντας τον, πρακτικός δρών και θεωρητικός αναλυτής της πράξης του, σήμερα περιπλανιέται σε μία αχαρτογράφητη περιοχή του χωροχρονικού συνεχούς. Πώς ο ίδιος και ο πολιτισμός του εννοεί το πρόσωπό του για να το σκιαγραφήσει μέσα στην τρέχουσα πολιτισμική συνθήκη; Μπορούμε να μιλάμε για προσωπική υπόσταση και φορέα μίας μοναδικότητας που

αυτοπροσδιορίζεται, αποσκοπώντας στη σταδιακή της αποκάλυψη ή έχουμε να κάνουμε με ένα εύπλαστο ον που ετεροκαθορίζεται και σμιλεύεται από τις προβολές και τους μηχανισμούς ενός ντετερμινιστικού –τεχνολογικού– γίνεσθαι;

3. Το κοινωνικό συμβόλαιο του ψηφιακού Διαφωτισμού

Κινούμενος μεταξύ του ιλίγγου της ηλεκτρικής επιτάχυνσης και της νάρκης του εικονικού ναρκισσισμού, ο κυβερνοχώρος αποτελεί παράλληλα τον τόπο άνθησης του σύγχρονου καπιταλισμού. Οι κύριοι παίκτες που θέτουν τους όρους λειτουργίας και κατοίκησης του ψηφιακού οικοσυστήματος, εταιρίες – γίγαντες όπως η Google, η Facebook, η Huawei, κ.ά, ανάλογα με το είδος των υπηρεσιών που προσφέρουν, νοηματοδοτούν το ψηφιακό κατοικείν και κοινωνείν, τροχοδρομούν τις τάσεις του ανθρώπινου θυμικού, αποικιοποιούν την αισθητική και προσδιορίζουν τον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς του ατόμου – χρήστη, τόσο όταν αυτός βρίσκεται εντός του συστήματος (on-line) όσο και όταν είναι εκτός – στον πραγματικό –φυσικό– κόσμο. Καλυμμένες πίσω από ένα φιλελεύθερο προσωπείο, χρησιμοποιώντας ρητορικές που αποσκοπούν στην παραπλάνηση, οι μέθοδοι της οικονομίας του ψηφιακού κόσμου συνίστανται στην οικειοποίηση των ιδιωτικών μας εμπειριών και στη χρησιμοποίησή τους σαν πρώτη ύλη για τρομερά επικερδή ψηφιακά, και μη, προϊόντα. Η αυτοματοποίηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και η κατασκευή μοτίβων ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσω της παραμετροποίησης, είτε για εμπορικούς σκοπούς είτε για τη διευκόλυνση απολυταρχικών καθεστώτων, θίγοντας, ουσιαστικά, την ελευθερία της ανθρώπινης βούλησης, αποτελούν ευθείες προσβολές του υπαρξιακού πυρήνα του ανθρώπινου όντος, εγείροντας ζητήματα φιλοσοφικά και (δια)πολιτισμικά, σε παγκόσμια κλίμακα. Και ο σύγχρονος άνθρωπος, απέναντι σε αυτό το καθεστώς και τους μηχανισμούς του, είτε συναινεί μέσω της άγνοιάς του, είτε δίνει τη συγκατάθεσή του – ναρκωμένος νάρκισσος μπροστά στην εικονική του αυτοπραγμάτωση. Απέναντι στην διαφαινόμενη απειλή αυτού του τεχνοφουδαλισμού με φιλελεύθερο προσωπείο, δύναται ο κοινωνικός άνθρωπος να υπερβεί τη λήθη και την παθητικότητα της εμμέσως επιβεβλημένης επιτεδότητας και να δράσει ενεργητικά, διακρίνοντας το ωφέλιμο από το επιβλαβές, διαμορφώνοντας μία νέα ηθική, ξένη προς τη γραφική ηθικολογία, ώστε να θεσπίσει ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο που θα του επιτρέψει να ζήσει ως επιστήμων, πολίτης και άρχων εντός της ψηφιακής πολιτείας που προσομοιάζει ολοένα σε σατραπεία;

4. Προσωπική έκφραση και εικονικός ναρκισσισμός

Μία από τις εμφατικότερες εκφάνσεις της ανθρώπινης ελευθερίας και αυθεντικότητας είναι η έκφραση. Το πρόσωπο δύναται να δημιουργεί ακατάπαυστα την εσωτερική του φύση, όχι μέσω μιας αυτοκατευθυνόμενης καθοδήγησης προς τα μέσα, αλλά με τη συνεχή δημιουργική ανατροφοδότηση με την κοινωνική πραγματικότητά του. Η αυθεντικότητα-ως-δημιουργικότητα, απελευθερωμένη από την ανάγκη κάποιου ενδότερου εαυτού και με πρωτότυπες πτυχές, όπως η συν-αυθεντικότητα και η ισο-αυθεντικότητα, ίσως να αποτελεί ένα κοινωνικο-πολιτικό, αισθητικο-καλλιτεχνικό και ηθικό ιδεώδες, το οποίο μπορεί να προσφέρει μία δίοδο, πέρα από τα αδιέξοδα της ύστερης νεωτερικότητας, προς την απάντηση του ερωτήματος του αγαθού προσωπικού και συλλογικού βίου. Η ελεύθερη δημιουργία του ανθρώπινου μυαλού –γνησίως δημιουργική– μπορεί να οδηγήσει στην απρόβλεπτη βούληση και δράση, Ερηνάκης (2020).

Η τεχνολογική θαυματουργία, όμως, έχει τη διττή ικανότητα να εκτοξεύει και συνάμα να υπονομεύει την ανθρώπινη δημιουργία. Μέσα στη θύελλα της εικονικής θάλασσας και τη μανία της επανεφεύρεσης, καθίστανται δυσδιάκριτες οι διαφορές μεταξύ της καινοτόμας δημιουργίας και της κοινότοπης κατασκευής. Μήπως το σύγχρονο άτομο απλά παρασκευάζει και λειτουργεί ή όντως ζει και δημιουργεί; Και, μήπως ακόμη και όταν εκφράζεται, εν είδει performance μπροστά στον ψηφιακό του καθρέφτη, το κάνει για να ικανοποιήσει τις επιταγές και τις ορέξεις ενός εικονικού ναρκισσισμού, εμμέσως επιβεβλημένου από την κοινωνία του εικονικού, η οικονομική βιωσιμότητα της οποίας εδράζεται στον εκτεταμένο εγωκεντρισμό;

5. Προσωπική ποίηση και μαζική αλγοριθμοποίηση

Μαζί με το φωνητικό αλφάβητο και τους αριθμούς, το Διαδίκτυο είναι και θα είναι μία από τις πιο ισχυρές τεχνολογίες σε ό,τι έχει να κάνει με τις μεταβολές στην εγκεφαλική λειτουργία. Τις πολλές ώρες που περνάμε μπροστά στην οθόνη, όντας συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο, χτυπάμε τα κουμπιά του πληκτρολογίου, παίρνουμε το ποντίκι και πατάμε, πότε το αριστερό, πότε το δεξί του κουμπί και γυρίζουμε τη ροδέλα του, χρησιμοποιούμε τον αντίχειρα για να γράψουμε κείμενα πατώντας πάνω σε πραγματικά ή προσομοιωμένα πληκτρολόγια στα Blackberry ή τα κινητά μας τηλέφωνα, ρυθμίζουμε τα iPhones, iPods, iPads ώστε να εναλλάσσονται μεταξύ στυλ τοπίου και πορτραίτου, ενώ διαχειριζόμαστε τα εικονίδια στις ευαίσθητες αφής οθόνες τους, Carr (2010).

Διαπλέκοντας τη σαγήνη του εικονικού με τον αυτισμό του αυτοματισμού, το μέσο σταδιακά ακυρώνει βασικές διανοητικές μας λειτουργίες, δημιουργώντας άλλες. Ρηματομώντας εκ νέου τον ανθρώπινο εγκέφαλο, συστήνοντας ένα εντελώς νέο ζεύγος πηγής – μηνύματος, ο κόσμος του Διαδικτύου παρεισφρέει κι επεμβαίνει και στα δύο επίπεδα του Λόγου, και σε αυτό της αντίληψης – πρόσληψης του Κόσμου και των πραγμάτων, και σε εκείνο της έκφρασης – γλώσσας, υπαγορεύοντάς μας μια νέα οντολογία – δηλαδή μία νέα θεώρηση για τη φύση της πραγματικότητας και, κατά συνέπεια, εισάγοντάς μας σε μία νέα πολιτισμική συνθήκη.

Ακαριαίως, εύκολος και άμεσος, ο θαυμαστός καινούριος κόσμος, κυμαινόμενος μεταξύ τεχνητής ουτοπίας και δεσποτικής δυστοπίας, είναι ασύλληπτος για την κλασική ανθρώπινη διάνοια. Το νόημα και η αλήθεια δεν καταρρίπτονται από αντίστοιχες ουσίες με άλλο περιεχόμενο, αλλά απορρίπτονται εν γένει. Η στοχαστική κριτική είναι δυνατή σε έναν αντικειμενικό κόσμο, όχι σε ένα αποτελεσματικό σύστημα όπου γεγονότα και καταστάσεις προγραμματίζονται, η ανθρώπινη συμπεριφορά προπλάθεται, ο ιστορικός κόσμος αντικαθίσταται από τον απόλυτα λειτουργικό τεχνητό του σωσία, το πολιτικό και το κοινωνικό καθίστανται τεχνικοί εξοπλισμοί, οι διαδικασίες ξεπερνούν τους σκοπούς τους και το υποκείμενο ομοιάζει όλο και περισσότερο στη μηχανή μέσω της οποίας δρα, Baudrillard (1985).

Με ποιον, λοιπόν, τρόπο και με ποιους κώδικες θα κατοικήσει ο άνθρωπος αυτό το μεταμορφωτικό περιβάλλον, το οποίο κυμαίνεται μεταξύ υπέρβασης και αδιεξόδου; Εάν «ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος τον Κόσμο», δηλαδή το ποιείν επιτρέπει το κατοικείν, και το ανθρώπινο ον αντλεί την πληροφορία για την ουσία του κατοικείν και του ποιείν κι εγείρει την αξίωση να φτάσει ως την ουσία ενός πράγματος, ορμώμενο μόνο από εκεί που τη δεξιώνεται -στην προσαγόρευση της γλώσσας- της δέσποινας του Λόγου, ποια μπορεί να

είναι η σύσταση και οι κώδικες αυτής της ποίησης, και (σε) ποιον Λόγο αυτή αναφέρεται και αποτυπώνει μέσα στην επικράτεια της τεχνολογίας όπου κυριαρχεί η αλγοριθμοποίηση;

Συνθέτοντας και θίγοντας ζητήματα οντολογίας, αισθητικής, πολιτικής και κοινωνιολογίας του ψηφιακού κόσμου, οι θεματικές και τα ερωτήματα της παρούσας εισήγησης περιστρέφονται γύρω από τους βασικούς άξονες της διδακτορικής διατριβής του συγγραφέα με τίτλο: «Ο Νάρκισσος απότοκο του Προμηθέα. Ο απελευθερωτικός και ναρκωτικός αντίκτυπος του διαδικτύου στην ελληνική νέα γενιά».

<https://hal.inria.fr/tel-01779728v1>